Diyânetin Medeniyete Lüzûmu -III-

[Mâ ba‘d]

Tezkiye-i nefs ve rûhun ikinci vesîlesi edyânın cümle-i avâmirinden olan ibâdât ve tâ‘âttır.

Bu vazâ’if-i mukaddese ile meşgûl olan zevat zâhir ve bâtınını dâimâ rab ve ma‘bûdu huzûrunda, ma‘būdunu her an kendisine nâzır bileceğinden kendisinden beni nev‘ine muzır bir fiil ve hareket şöyle dursun öyle bir ef‘âl-i hayal ve tasavvurundan bile geçirmeyi bir cinayet tanır.

Üçüncü vesîle “hayâ mina’llah”dır [Allah’dan haya duymak]. Kendisini ma‘bûdu huzûrunda bilen zat şayed fikrine muhâlif-i rızâ-yı Bârî bir harekete cür’et gelirse derhâl hâzır ve nâzır bildiği ma‘bûdundan hayâ ederek nefsin o cür’etini kesr-i vaz‘ eder.

Dördüncü vesîle ahlâk-ı hasene ve fazâ’il-i ‘âliyye erbâbı ile kesret-i ihtilât ve mücâlesât ile nefsi mehâsin-i hulkıyyeye alıştırır.

Beşinci vesîle, ulûm ve fünûn ile kesret-i iştigaldir. Ulûm ve fünûn hep bedîhiyyât-ı ‘akliyye üzerine mü’esses olduğundan bunlarla tevaggul ede ede kendisine meyl-i mehâsin gelir.

Altıncı vesîle muhâkeme-i vicdandır. Cera’ime cür’etten evvel o cürmün âharı tarafından kendisine yapıldığı hâlde ne kadar müte’essir olacağını tefekkür ve mîzân ederek kendi tarafından da âharına muzır olan bir hareketin lâyık olmadığını iz‘ân eder.

Yedinci vesîle muhâfaza-i namustur. Bir cürüm îkâ‘ eyleyeceği zaman beyne’l-akrân hâ’iz olduğu namusunun munkesir olacağını düşünerek îkâ‘-ı cerâ’imden çekinir.

Sekizinci vesîle ahz-ı ibret ve intibahtır. Cerâ’im ve cinâyâta ictisâr eden eşhâsın mücâzât-ı kânûniyyeye ve hetk-i namus ve itibâra dûçâr olduğunu görerek kendisi o mücâzât ve rüsvâlığa uğramamak için içtinâb eder.

Dokuzuncu vesîle mücâzât-ı kânûniyye havfıdır. Mücrimînin hükûmetçe ne sûretle dûçâr-ı mücâzât olduğunu düşünerek irtikâb-ı cerâ’im etmez.

Onuncu vesîle ‘ukûbât-ı uhreviyye korkusudur. Bir cürüm işleyeceği zaman zaten vukû‘una i‘tikâd ettiği azâb-ı uhreviyyeyi tezekkür ederek ihtirâz eyler.

Bu vesâ’il-i ‘aşere insanları cerâ’im-i hulkiyye ve kânûniyyeyi îkâ‘dan evvel men eder. Bir hey’et-i içtimâ‘iyye efrâdı bu vesâ’il-i ‘aşereye mütevessil ve bunlarla müte’essir bir hâlde bulunursa o hey’et-i içtimâ‘iyye için o kadar polis ve jandarmaya ve askere ve hapishânelere lüzûm olmaksızın o millet az vakitte aksâ-yı merâtib-i terakkiyyât ve sa‘âdâta vâsıl olur.

Nitekim kable’l-İslâm kabâ’il-i Arab meyânında her türlü mezâlim ve cinâyât hemen her günkü âdât iken tulû‘-i nûr-i Muhammedî (a.s.) ile mekârim-i ahlâk ta‘ammüm ve tetmîm edilmiş ve az vakit içinde ashâb-ı kirâmın her biri fezâ’il-i hulkiyyenin birer misâl-i mücessimi olmuşlardı. Asr-ı Sa‘âdette a‘dâd-ı müslimîn yüz yirmi bini geçtiği ve muhâlif-i şer‘-i şerif bir hareketi görülenler hakkında tertîb-i cezâda müsâmaha asla vâkı olmadığı hâlde yirmi üç sene zarfında ancak bir iki adam hakkında hudûd-i şer‘iyye icrâ edilmiş ve onlardan mâ‘adâ bir zâttan bir cürüm sudûru görülüp işitilmemişti. Hayfâ ki kırk elli sene sonra o hâl dûçâr-ı da‘f olmaya başlayarak ahkâm-ı ilâhiyyeye ri‘âyet azaldığı nisbette ahlâk-ı umûmiyye ve terakkiyât-ı mâddiyye ve maneviyye tedennî edegelmiştir.

On birinci vesîle me’mûrîn-i inzıbâtıyyenin devam-ı takyîdâtıdır. Yani bir cürüm işleyecek olan bir şahıs bunlar tarafından ahz ü girift olunmasından korkarak veyahud îkâ‘-ı cürme teşebbüs ettiği sırada yetişilip tutularak cürmün vâkı olmamasıdır.

İşbu on bir vesîleden birinci ve ikinci ve üçüncü ve dördüncü ve altıncı vesîleler sırf hissiyyât-ı dîniyyeden olup insanların zamîr ve kulûbunu teftiş ve tehzib ve cerâ’iminin menşe’ini ıslâh etmekte olduğundan derece-i kuvvet ve ehemmiyeti takdir ve îzahtan müstağnîdir.

Beşinci ki fünûn-i ulûm ile kesret-i iştigâl ede. Burada biraz îzâhât verelim. **Ulûm-i fünûn ile insan hissiyâtını tûl-i müddet iştigâl ederse zaten mahbûb-i akl-i selîm olan hasenât-ı hulkıyye ile de kesb-i mümârese eder.** Fakat bu hâl fıtrat-ı isti‘dâd-ı hasenâtı gâlib olanlara mahsustur. İsti‘dâd-ı müsâvîsi gâlib olanlar iktisâb-ı ilm ü ma‘ârif etmeleriyle tamamen ıslâh-ı nefs edemeyip ancak se-ye’tî ilm ü fen sayesinde hasenât renginden göstermeye çalışırlar.

İsterse ulûm-i dîniyye olsun ilm-i amelin bir mukaddimesi olsa da sebebi müstakili değildir. **İnsan fikren me‘âlîye kâ’il ise de fiilen müsâvîye mâ’ildir**. Hiç bir hırsız olamaz ki hırsızlığa “iyi” desin. Umûm-i hükûmât-ı mütemeddinin tecârüp ve istatistikleriyle müsbettir ki bir mülkde [memlekette] fünûn ve ma‘ârif ilerledikçe a‘dâd-ı cerâ’im azalmayıp şekil ve nev‘leri başkalaşıyor.

Mesela bir sârik [hırsız] iktisâb-ı ma‘ârif ettikten sonra artık sûret-i âdiyede hırsızlık yapmayıp memur ise devletten, tâcir ise şerikinden, sanatkâr ise müşteriden yanlış hesap ile çarpmak ister. Bu bâbda iktidar ve vüs‘at-ı fikriyesi nispetinde daha ilerleyerek malûmât-ı fenniyye ve cerbeze-i lisan ve kalemiyyesiyle ilm-i hesâbın bedâhet-i akliyye ile sabit olan kavâ‘idinin aksini ispata kadar cür’et eder. Artık bunların hiyel ü desâyis ile mestûr olan cerâ’im ve cinâyâtı avâmın her türlü karâ’in ve müşâhedâta makrun cerâ’im ‘âdiyesi gibi tahkîkat ve tedkîkât-ı kânûniyye dahi derece-i subûta îsâl edemez. Buna mebnîdir ki memâlik-i mütemeddinede kavânin ve nizâmat günden güne tezâyüd ettiği hâlde yine hâtır ve hayale gelmeyen kavânin ve nizâmâttan bahs ü beyân olmayan cerâ’im ve vukû‘ât-ı acîbe zuhûr ediyor.

Jan Jak Ruso [Jean-Jacques Rousseau, 1712-1778] gibi bazı hukemâ fünûn ve ma‘ârifinde tehzîb-i ahlâk edememesi cihetle terbiye-i beşeriyyeye lüzûm olmadığını kâ’il olmuşlardır.

Erbâb-ı ulûm ve ma‘ârifin ef‘âl-i seyyi’eleri bir kisve-i ma‘kûlet ve meşrû‘iyette görüneceği cihetle umûma süratle sirayet ederek âlem bir dârü’l-hud‘a hâline kalır. Maksadımız ulûm ve ma‘ârifin adem-i lüzûmundan bahs etmek değildir.

Ulûm ve fünûn lazım değil, elzemdir. Hatta bir mülkün rûhudur. “Tehzîb-i ahlâka fâ’idesi olmamak” da doğru değildir. Fakat ma‘ârif terbiye-i dîniyye ile memzûc olmazsa tehzîb-i ahlâka fâ’idesi pek mahduttur.

Muhâkeme-i vicdan. Vicdan ve insan ne demek olduğunu bilen ve muhafaza-i namus, namusunu menâfi‘ mâddiyesinden aziz tutan ve ibret ve intibâh-ı basar ve basîretlerinde bu isti‘dâd olan havâssa mahsûs olmak üzere ehemmiyetli vesâ’il ile tehzîbindendirler.

Me’mûrîn-i inzıbâtiyye ise lüzum ve ehemmiyetle beraber cürmün vukû‘undan evvel men‘ine tesirleri pek geride kalır. Polis ve jandarmanın hâneler içinde ve nikâb-ı hiyel ü desâyis

altında işlenilen cürümlere ve'l-husus zihinlerde ve fikirlerde edilen tertip ve tasavvurlara ne tesiri ne vukûfu olabilir.

Buralara ancak mehâfetullah girebilir. Ancak âlimü's-sırrı ve'l-hafiyyât vâkıf olur. Her dinlerde bir sûretiyle mütebeyyin olan bu i'tikat en büyük vesîle-i intibahtır.

Erbâb-ı hukûmet meziyyât-ı dîniyyeyi kendileri hakkıyla takdîr edemiyorlarsa da mülkde âsâyişin takrîri ve bekâ-yı memleket ve devletin te'mîni için olsun her millet efrâdı beyninde hissiyyât-ı dîniyyelerini idâme ve tezyîd esbâbını istikmâl eylemelidirler. Her türlü teşebbüsât ve icrâ'âtta her dînin evâmir ve âdâbını da nazar-ı ri'âyete almalıdırlar ki efrâd-ı ahâli ya dîninden veya devletinden soğumasınlar. Dinleri vâsıtasıyla telakkî ettikleri ahlâk ve hayât-ı 'âliyyeyi ğayb etmesinler. Çünki kerrâran arz olundu ki bir devletin, bir milletin mîzân-ı terakkî ve saâdeti ahlâkıdır.

Ahlâkı tehzîbe ise edyandan büyük vesîle yoktur. Gelelim cerâ'imin vukû'undan sonra men tekerrürüne hâdim olacak esbâba. Bu bâbda dört sebeb tasavvur olunabilir.

Esbâb-ı mezkûreden birincisi "azâb-ı nedâmet-i vicdan"dır. Her insanda vicdan, ta'bîr-i âharla kalb veya dimağ denilen bir mevhibe-i ilâhiyye vardır ki nîk ü bed, her şeyden hâline göre müte'essir olur.

Mücrim îkâ'-ı cürümden sonra bu te'essür vicdâna marûz olur, ettiği fenâlığa nedâmet eder ve bu nedâmeti kendüye [kendine] azâb-ı derûn olur.

(Mâ ba'dı var)

Beyânü'l-Hak, 2. cild, 29. sayı, sayfa 685-687, İstanbul, 28 Rabî'ü'l-evvel 1327

Mustafa Nakî

Hazırlayan ve Editör: Emir Çakır

Link

https://isamveri.org/pdfosm/D00524/1325_29/1325_29_NAKIM.pdf